

Boekbesprekingen

Gjalt Zondergeld, *Ons socialisme uw toekomst! Henk Woudenberg en het Nederlands Arbeidsfront (1942-1945)*, Spinhuis Uitgevers, Apeldoorn Antwerpen 2010; ISBN 9789055893072; 354 pag., € 39,50

De grootste collaborateursorganisatie tijdens de bezetting was niet de NSB maar het Nederlands Arbeidsfront (NAF). Op bevel van Rijkscommissaris Seyss-Inquart werd op 1 mei 1942 (de Dag van de Arbeid) het NAF opgericht. Het doel van de nationaalsocialistische eenheidsvakcentrale was de nazificatie van het Nederlandse bedrijfsleven en het inschakelen daarvan in de Duitse *Kriegsführung*. Het NSB-kopstuk H.J. Woudenberg (1891-1967) werd als leider van het NAF aangesteld. Zijn streven naar *Gleichschaltung* van de vakbeweging liep uit op een faliekante mislukking. Slechts honderdduizend voormalige leden van de opgeheven confessionele en socialistische vakbonden maakten uiteindelijk deel uit van het NAF. Niet eerder had echter zo'n groot aantal arbeiders onder de leiding van een NSB'er gestaan.

Het nut van een onderzoek naar Nederlands omvangrijkste collaborateursorganisatie zal geen enkele historicus in twijfel trekken. Of iedereen

even ingenomen is met de betreffende onderzoeker Gjalt Zondergeld is *something completely different*. Zijn marxistische maatschappijvisie – zo men wil: tunnelvisie – beïnvloedde op bedenkelijke wijze zijn eerdere publicaties over het fascisme. Eigenlijk meent Zondergeld dat de ideologie van het fascisme ('louter façade' volgens hem) nauwelijks diepgaand historisch onderzoek verdient.

Voor het boek *De Zwarte Kameraden* (1984), een populairwetenschappelijke

monografie over de NSB, schreef Zondergeld destijds het hoofdstuk over de periode december 1941-mei 1945. Dr. A.A. de Jonge – *the grand old man* van de geschiedschrijving over het Nederlandse fascisme – kraakte Zondergelds gemakzuchtige bijdrage: zijn vakgenoot had geen aandacht voor de gewone NSB'ers, maar concentreerde zich uitsluitend op de al door anderen beschreven machtsstrijd binnen de partijtop. Bovendien sloot Zondergeld *bij voorbaat* uit dat er fascistische waren die hun idealen oprecht probeerden te verwezenlijken.

In 1986 publiceerde Zondergeld zijn tot boek omgewerkte eindschrijftje over het Nationaal Front en zijn leider Arnold Meijer. De archieven van deze fascistische partij en Meijer, die berusten op het Brabants Historisch

Informatiecentrum (een onmisbare *Fundgrube* voor zijn onderzoek) had hij zelfs niet geraadpleegd.

En nu is er dan Zondergelds studie over Woudenberg en de NAF. Lezing van de inleiding bevestigde onmiddellijk de angstige voorgevoelens van ondergetekende. 'Dat zogenaamde socialisme van de NSB is onderwerp van deze studie', stelt de auteur als binnenkomer. Onwetenschappelijke simplificaties ('de wezenlijke leugenachtigheid van het fascisme') vormen opnieuw zijn vertrouwde handelsmerk. Zondergelds gedateerde marxisme blijkt zich moeizaam te verhouden tot de vereiste wetenschappelijk distantie van een academische studie, maar is ook vermakelijk. Wie een zinsnede leest over 'de allesbepalende productiemiddelen' meent even dat hij een oude publicatie van de Socialistische Uitgeverij Nijmegen in handen houdt.

Ernstiger is dat Zondergeld geen kennis heeft genomen van de voornaamste publicaties die de laatste twintig jaar zijn verschenen op het gebied van het internationale fascisme-onderzoek. Onder toonaangevende experts (G.L. Mosse, S.G. Payne, R. Griffin, M. Mann, etcetera.) bestaat er algemene consensus dat fascistten streefden naar een 'Derde Weg', naast het kapitalisme en het communisme. In het boek van Zondergeld zoekt men tevergeefs naar dergelijke wetenschappelijke inzichten.

Een zelfde intellectuele luiheid en vooringenomenheid ontsiert het hoofdstuk dat Zondergeld wijdt aan de sociale achtergrond en de politieke

Werdegang van Woudenberg. Het toekomstige NSB-kopstuk groeide in de Amsterdamse Jodenbuurt op in een protestants gezin, dat was aangesloten bij de Hersteld Apostolische Zendingsgemeente in de Eenheid der Apostelen.

Volgens Zondergeld waren anti-intellectualisme en antiklerikalisme typische ingrediënten van dit milieu en droegen beiden *vermoedelijk* (let wel!) bij aan Woudenbergs latere keuze voor de NSB. Slechts vier regels daarna stelt de auteur dat antisemitisme *vermoedelijk* (alweer!) deel uitmaakte van de geestelijke bagage van de jonge Woudenberg. De lezer blijft met de ongemakkelijke vraag achter waarom Woudenbergs oudere broer Kees – afkomstig uit hetzelfde milieu – als algemeen secretaris van de SDAP de antisemitische NSB fel zou bestrijden. Enige jaren geleden verklaarde Woudenbergs zoon Dick tegenover journalist Theo Gerritse over zijn vader: 'Dat afzetten tegen de joden heb ik ook nooit begrepen. Terwijl hij met ze was opgegroeid, jiddisch kon spreken, thuis met Pasen matzes at en twee joodse schoonzusters had'. Een saillant detail: Zondergeld verwijst naar het betreffende artikel van Gerritse!

Onder invloed van de geschriften van Ernst Jünger, August Winnig en Gottfried Feder koos de autodidact Woudenberg in 1933 voor de NSB. Zondergeld besteedt even weinig aandacht aan de ideeën van deze vertegenwoordigers van *Der Deutsche Revolution* als aan het concept van het 'arbeidsfront', dat het NAF kopiëerde van het *Deutsche Arbeitsfront*.

Na de beschrijving van de oprichting van de NAF volgen drie thematische hoofdstukken over de propaganda, de ideologie en de werkzaamheden van deze nationaalsocialistische organisatie. Zowel het onbeholpen bronnengebruik (vele pagina's achtereen dezelfde bron) als de opsommende weergave van de bestudeerde stof irriteert. Een werkelijke analyse van de idealen van het NAF ontbreekt. Evenals het watervogeltje de dompelaar schuwt Zondergeld de diepte. Zo blijft de lezer onwetend dat de veelvuldig in citaten voorkomende term 'volksgemeenschap' een kernbegrip vormde in de ideologie van de NSB. Dat ook de Italiaanse fascist en Duitse nazi's streefden naar een 'transcendente', klassenoverstijgende synthese van alle bevolkingsgroepen in een corporatieve staat of *Volksgemeinschaft* wordt evenmin aangeroerd.

Verschillende factoren waren uiteindelijk debet aan het echec van het NAF. De meeste arbeiders stonden uitgesproken vijandig tegenover deze nazi-organisatie. De speelruimte van het NAF was bovendien uiterst beperkt: over de arbeidsomstandigheden en de

lonen besliste de bezetter en de eigen leden ontkwamen evenmin aan de gedwongen *Arbeitseinsatz*.

In het laatste hoofdstuk beschrijft Zondergeld het roemloze einde van het NAF. Onverwachts volgt dan een methodische ontboezeming van de auteur. Zondergeld stelt dat de nadruk in zijn onderzoek heeft gelegen op de bestudering van ideologische propaganda in de NAF-bladen. Hiermee wordt duidelijk waarom zijn aanvankelijke belofte om 'het dagelijks handelen van betrekkelijk gewone mensen in een collaborerende organisatie tot onderwerp van deze studie te maken' niet is ingelost. Tenslotte constateert Zondergeld dat een groot aantal NAF-medewerkers oorspronkelijk afkomstig was uit de linkse arbeidersbeweging. Ter verklaring bestijgt hij nog eenmaal zijn versleten stokpaardje: dit was te wijten aan hun 'in feite nihilistisch activisme'. Dat dergelijke achterhaalde clichés meer verbloemen dan verklaren schijnt Zondergeld niet te hinderen.

Robin te Slaa

Simon Price en Peter Thonemann, *The birth of classical Europe. A history from Troy to Augustine*, Uitgeverij Allen Lane, London 2010; ISBN: 9780713992427; 397 pag., € 36,- (hardcover)

Een diachrone geschiedschrijving van bijna 2000 jaar in een boek van nog geen 400 bladzijden lijkt een onmogelijke opgave. Veel historici en vooral specialisten zullen moeite hebben

met de sneltreinvaart waarmee door de geschiedenis wordt gegaan in deze studie. Toch is het, door de vernieuwende aanpak, juist deze historici aan te raden om dit overzichtswerk te lezen.

Het boek is opgedeeld in negen hoofdstukken en behandelt dus, chronologisch, de vroegste geschiedenis van onder andere de Mycenen en Troje tot en met het late Romeinse rijk. In het eerste hoofdstuk

staan de vroegste beschavingen en de Homerische verhalen centraal van waaruit achtereenvolgens de *dark ages*, Griekse-, Hellenistische-, Romeinse- en uiteindelijk de late Romeinse wereld wordt besproken. Hier en daar wordt de chronologische opbouw onderbroken door een grijs kader waarin momenten uit de vroeg-moderne en moderne geschiedenis worden besproken waarin de klassieke oudheid een grote rol speelde. Zo willen de auteurs laten zien dat de eigen geschiedenis gebruiken voor het vormen van een culturele identiteit, al dan niet terecht, van alle tijden is.

Voor al de idee achter dit werk is verfrissend te noemen. Price en Thonemann kijken niet alleen terug op de lange geschiedenis van de vorming van Europa, maar ook naar de manier waarop de klassieke culturen hun eigen geschiedenis zagen. Zij zien de herinneringen aan het eigen verleden, als definiërend voor de oude culturen. *'Memories defined, united and divided peoples in the ancient world* (p. 297).' Ze laten overtuigend zien dat de oude Grieken en Romeinen veel energie stopten in het (her)schrijven van hun geschiedenis. Historici uit beide culturen zien de kiem van hun beschaving in de tijden van de Trojaanse oorlogen. Deze traditie bestond al sinds het eerste millennium v. Chr. Volkeren, die oorspronkelijk tot de periferie behoorden van de Griekse wereld, probeerden een plek in deze

wereld te veroveren door hun eigen geschiedenis te relateren aan het verre Griekse verleden (p. 296). Een tweede belangrijke collectieve herinnering was die van de Israëlieten als gevolg van de joodse ballingschap in Babylon. Deze geschiedenis klonk uiteindelijk door in de christelijke wereld en is zichtbaar in het werk van Augustinus.

Een tweede thema dat Price en Thonemann willen aansnijden, is de vraag in hoeverre de Romeinen hun cultuur oplegden aan de samenlevingen

die zij hadden geannexeerd. Hun antwoord: amper. In het oosten hield men vast aan de Griekse erfenis, waar de samenleving uit dit gebied ook trots op was. Hier werd bijvoorbeeld niet het Latijn overgenomen, maar hield men vast aan het Grieks. In het westen van het rijk kwam de drang naar 'romanisering' vooral vanuit de provinciale gebieden zelf. Het waren

niet de Romeinen die de Aedui, een Keltische stam, oplegden dat zij hun stad moesten verlaten en een nieuwe stad vijf kilometer verderop moesten stichtten geheel naar Romeins model; dit deden zij zelf (p. 263-64).

Wel blijft het de vraag in hoeverre de gemeenschappelijke herinneringen en de artificiële geschiedschrijving die uiteindelijk zorgden voor de vorming van, in de woorden van de auteurs, *'communal identities'* definiërend waren voor de 'geboorte' van Europa. Wat heeft het feit dat de Perzen na hun overwinning op de Romeinen in de

derde eeuw n. Chr. zichzelf vergeleken met de koningen Xerxes en Darius van acht eeuwen eerder nu te maken met de vorming van Europa? Price en Thonemann maken uit dit voorbeeld op dat dit soort politieke beeldvorming van groot belang was voor de vorming van de Perzische wereld, maar was dit collectieve geheugen niet behouden aan dezelfde elite, die uiteindelijk ook deze Perzische wereld vorm gaf?

Een ander gemis is, voor mij als historicus, een notenapparaat. Zeker in een overzichtswerk waar veel onderwerpen slechts licht worden geraakt, was een noot naar bronmateriaal of andere auteurs geen overbodige luxe geweest. Helaas moet de lezer het doen met een *further reading*, iets wat op zich niet slecht is, maar wat de bruikbaarheid van dit werk voor historisch onderzoek niet ten goede komt. In combinatie met de sjieke cover en de *full colour* afbeeldingen, lijkt het er op dat de auteurs (en de uitgever) dit boek voor een groot publiek aantrekkelijk hebben willen te maken.

Dit blijkt ook het feit dat de auteurs hun geschiedenis in 1750 v. Chr. laten

beginnen. Voorkennis van de oudheid wordt niet verwacht van de lezer.

Toch is zijn de auteurs er goed in geslaagd veel treffende voorbeelden uit zowel literaire als archeologische bronnen samen te voegen. Van reconstructies van Myceense tempels tot Romeinse munten, het toevoegen van vaak heldere en verklarende illustraties geven dit boek een meerwaarde. Dit wil niet zeggen dat we hier te maken hebben met een handboek. Het thema van het boek is, zoals gezegd, het gebruik van herinnering en geschiedenis in oude culturen en de auteurs hebben met dit thema in het achterhoofd hun onderwerpen geselecteerd. Er wordt weinig aandacht besteed aan belangrijke onderwerpen als de slag bij Thermopylae of de oorlog met Hannibal. Ook worden er maar een handvol Romeinse keizers besproken.

The birth of classical Europe heeft dus zijn sterke en minder sterke kanten, maar vooral door de gekozen insteek van de auteurs is het een waardevolle toevoeging aan de historiografie van de klassieke wereld.

Rik Groenewoud